

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ОБЛАСНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
РОДИННІ ЦІННОСТІ І ТРАНСЛЯЦІЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ
ПОКОЛІНЬ**

Матеріали науково-практичної конференції

20-21 травня 2016 року

Харків – 2016

УДК 008:316.73(043.2)

ББК 71.083я431

T65

Редакційна колегія:

Л.Г. Омельченко – директор Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, заслужена артистка України;

О.Г. Бугайченко – завідувач відділу інноваційних культурних проєктів та міжнародного співробітництва Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва;

Н.М. Роман – доцент, кандидат педагогічних наук.

Адреса редакційної колегії: 61002, Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 62;

Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва.

Тел.+380 (57) 725-12-36

Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь. Матеріали науково-практичної конференції (20-21 травня 2016 року). – Харків : «Точка», 2016. – 322 с.

ISBN 978-617-669-200-3

У тезах та доповідях, розміщених у збірці, окреслено перспективи збереження родинних цінностей у сучасному глобалізованому суспільстві, які було розглянуто під час роботи науково-практичної конференції «Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь», що проходила в м. Харкові 20-21 травня 2016 року.

В конференції взяли участь провідні науковці з різних регіонів України, а також учені з Молдови та Росії. В процесі обговорення теми, досвідчені фахівці в галузях мистецтвознавства, історії, філософії, педагогіки та культури в різних аспектах розглянули родинні цінності та довели, що вони є основою добробуту сучасної людини, запорукою заможності держави й світу в цілому.

У ході роботи конференції проаналізовано й узагальнено як історичні, так і сучасні шляхи творчого відтворення та еволюційного розвитку традиційної культури, яка є основою родинних цінностей. Під час дискусії окрему увагу було приділено обґрунтуванню, систематизації та ефективному впровадженню засобів трансляції соціокультурного досвіду поколінь.

Для широкого кола дослідників, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами традиційної культури, національного усвідомлення, самоідентифікації, збереженням родинних цінностей.

Матеріали друкуються в авторській редакції з незначними коректорськими правками українською та російською мовами.

УДК 008:316.73(043.2)

ББК 71.083я431

ISBN 978-617-669-200-3

© Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва, 2016

О.М. Пантелєй,
завідувач відділу етнографії
Харківського історичного музею
імені М.Ф. Сумцова

**ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ СЕРІЇ ПЕРЕСУВНИХ
ВИСТАВОК «СВЯТА, ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ
СЛОБОЖАНСЬКОГО КРАЮ» У ХАРКІВСЬКОМУ
ІСТОРИЧНОМУ МУЗЕЇ ІМЕНІ М.Ф. СУМЦОВА**

Свята, звичаї та обряди Слобожанського краю – важливі складові духовної культури нашого народу, без яких неможливо уявити сучасності. У наших предків вони поділялися на родинні, календарні та трудові й супроводжували їх усе життя від самого народження і до смерті. Святковий календар слобожан XVII-XIX ст. являв собою своєрідну енциклопедію народної мудрості, неписаний розпорядок життя хлібороба. Календарні свята, звичаї та обряди формально узгоджувалися з річним літургічним циклом православної церкви, проте дійсною основою «побутових святців» був трудовий сільськогосподарський календар. До складу річного аграрного календаря слобожан уходили зимові, весняні, літні та осінні свята, обряди і звичаї.

Обов'язковими компонентами були: обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, вшанування предків, передбачення майбутнього, ритуальні обходи й поздоровлення, рядження і маскування, драматичні сценки, розваги тощо. Свята супроводжувались виконанням календарно-обрядових пісень, приурочених до кожної пори року: зимові колядки та щедрівки, веснянки, купальські, троїцькі, обжинкові пісні та інші. Завдання календарної обрядовості відповідали корінним прагненням хлібороба: забезпечити добробут родини, щасливий шлюб для молоді, високий урожай та плодючість худоби, відвести всіляке зло, вплинути на майбутнє. До того ж, довгі століття через свята і обряди старші покоління передавали молодим свою любов до праці, волелюбність, гостинність, життєрадісність. Свята задовольняли духовні й естетичні потреби народу, в них проявлялися його почуття, таланти, здібності. Варто зауважити і на той факт, що

звичаї, обряди та свята на Слобожанщині мали самобутній характер унаслідок взаємодії та впливів різних культур на території регіону (зокрема росіян).

Сьогодні багато слобідських традицій не втрачають свого значення до наших днів, становлячи основу неповторності української національної культури. Проте чимало людей не знають своїх навіть найпоширеніших звичаїв і не дотримуються обрядів святкування своїх предків, загублюючи ниточки свого історичного минулого, втрачаючи єдність як народу. Оскільки вивчення та популяризація свят, звичаїв, традицій, обрядів, культурних надбань, є одним із найголовніших завдань музеїв, то саме перед співробітниками відділу етнографії Харківського історичного музею імені М.Ф. Сумцова стоїть задача створення серії пересувних виставок «Свята, звичаї, обряди Слобожанського краю: традиції і сучасність», де б розкривалися неповторні і самобутні риси святково-обрядової слобожанської культури.

Поставлене завдання зі створення таких виставок, наразі, досить актуальне, особливо на етапі єдності держави та відродження національної самосвідомості, бо створення даної виставки змогло б посприяти у відродженні слобожанських самобутніх святкових традицій, піднесенні культурного рівня населення і підвищенні інтересу іноземців до Слобожанського регіону, вихованні достойного покоління для кращого майбутнього. До того ж дані виставки являлися б важливим фактором збереження соціокультурного досвіду поколінь.

Серія пересувних виставок «Свята, звичаї, обряди Слобожанського краю: традиції і сучасність» буде представлена у вигляді якісної печатної продукції, приблизно на 20-25 пластикових планшетах, які зручно буде перевозити та розташовувати на металевих конструкціях. Їх можна буде експонувати окремо в залежності від теми.

Планшенти міститимуть чималий ілюструючий наочний матеріал. Передусім, це фотографії предметів із колекції Харківського історичного музею, інтернет-ресурсів, фоторепродукції картин видатних митців кінця XIX ст. (М.К. Пимоненка, К.О. Трутовського, І. Гончара, Г. Семирадського, П. Мартиновича, С.І. Васильківського, І.С. Їжакевича, І. Репіна,

А.А. Ждахи, Т.Г. Шевченка, М.М. Каразіна, В.С. Маковського, М. Зинов'єва, М.П. Богданов-Бельського, Г. Белащенко, М. Івасюка, І. Соколова та інших), фотокопії поштових листівок кінця ХІХ – початку ХХ ст. із серії «Типы Малороссии», «Типы и виды Малороссии» та «Народный гумор», фотознімки з ілюстрацій альбомів «Живописное обозрение» та «Всемирная иллюстрация» кінця ХІХ ст., а також фотографії сучасної видатної київської фотохудожниці Ганни Сеннік, що працює в напрямі етно-фотографії.

При розкритті тієї чи іншої теми будуть використані фотознімки оригінальних експонатів із колекції Харківського історичного музею: ікон, рушників, елементів вбрання, елементів обрядів (вінчальний вінець, кадило тощо) та інших різноманітних речових експонатів, які (в більшій мірі) на сьогоднішній день зберігаються в фондосховищах і не експонуються, тож вони будуть особливими «перлінками», що спонукатимуть глядачів до зацікавлення і бажання прийти в музей і побачити ще більше.

Матеріали виставок будуть доповнюватися пояснювальними текстами, анотаціями до окремих фотографій, прислів'ями, приказками, віншівками, текстами календарно-обрядових пісень, приурочених до кожної пори року: зимових колядок та шедрівок, веснянок, купальських, трійцьких, обжинкових пісень тощо. За допомогою усіх вище перерахованих основних і допоміжних матеріалів у глядачів складатиметься зрозуміла цілісна картина календарної святково-обрядової культури населення Слобожанщини ХVІІ – ХІХ ст. та будуть зрозумілі їх історичні витоки.

Серія виставок складатиметься із багатьох великих розділів, тем та підтем, які поступово розкриватимуть святкову обрядовість і звичаєвість на землях нашого краю в прадавні часи і до сьогодні. Декілька планшетів будуть присвячені періоду язичництва, коли у наших пращурів були найбільш шановані чотири свята, присвячені сонячному божеству Даждьбогу: Коляда (день зимового сонцевороту, який святкувався 21-22 грудня і який з часом був підмінений церквою на Різдво Христове), Комоедиці (день весняного рівнодення, який святкувався 21-22 березня і святкується до нині та зветься Масляною), Купайло (літнє сонцестояння, яке святкували 21-22 червня, що зараз підмінене церквою на день

народження Іоанна Хрестителя), Авсень (осіннє рівнодення, що святкували 22-23 вересня і сьогодні підмінене церквою на Різдво Пресвятої Богородиці). Також буде надано матеріал щодо змін у народному календарі у зв'язку з прийняттям християнства – про офіційне святкування Нового року у вересні, яке запровадив князь Володимир Великий. На планшетах буде представлено матеріал стосовно назв місяців та свят у писемних джерелах XI-XVI ст. та розповідатиметься про зміни та переслідування стародавніх обрядів народного календаря церквою і владою у XVII-XVIII ст.

Окремі планшети (а їх буде більшість) планується розбити на серії, відповідно до календарної святкової обрядовості на слобожанських землях у XVII – кінці XIX ст., що поділялася на чотири основних цикли: зимовий, весняний, літній та осінній, кожен із яких приурочувався, з одного боку, до природних явищ, а з іншого – до відповідних їм видів сільськогосподарської діяльності. Під час розкриття цих тем будуть проводитися паралелі з сучасністю – як ті, чи інші свята святкують сьогодні.

Так, матеріали виставок докладно розповідатимуть про обряди, традиції і звичаї святкування кожного із зимових свят, а саме: гостини, обрядові страви, обрядові частування, обдаровування, колядування, щедрування, рядження, водіння «кози» та «Маланки» тощо, які дадуть можливість відчутти чарівну атмосферу того часу. Не оминуть увагою і розваги сільської молоді, яка, зазвичай, у ці свята збиралася на вечорниці, що були сповнені різних жартів, веселощів, пісень, ворожін та чар.

Весняному циклу народних свят, звичаїв, обрядів на слобожанських землях у XVII – кінці XIX ст., також буде присвячено чимало планшетів, бо у наших предків він мав особливе значення і пов'язувався з найважливішою життєвою справою – закладанням майбутнього врожаю. Тож, весняна обрядовість спрямовувалася на обряди, пов'язані з прискоренням приходу весни, тепла, дощу. Відвідувачі дізнаються і про традиційні весняні трудові обряди, що супроводжували початок оранки, весняної сівби, вигін худоби на пасовище, які усім своїм розмаїттям сприяли вихованню у молоді любові до нелегкої хліборобської праці, до землі, прищеплювали своєрідний «кодекс хліборобської честі». Значну увагу буде надано святкуванню найвеличнішого православного

свята Великодня, традиціям, пов'язаним із виготовленням у нашому краї пасок (кулічів), крашанок і писанок – невід'ємних його атрибутів.

Значне місце на планшетах буде приділено святам, звичаям та обрядам літнього циклу на слобожанських землях у XVII – кінці XIX ст., який був наповнений хліборобськими турботами, доглядом за посівами, в основі якого лежав культ рослинності та магія заклинання майбутнього врожаю, культ сонця та культ померлих. На літо у слобожан припадало найменше свят. І це цілком природно, адже наставала найвідповідальніша пора селян – жнива та обжинки, про які докладно розповідатиметься на виставці. До них слобожани готувались, як до великого урочистого свята і водночас до тяжкої праці, бо ж працювали у спеку від зорі і до зорі. Матеріали планшетів розповідатимуть про урочистості першого виходу в поле, свято першого снопа, обряди з першим снопом та першою жменею скошеного хліба, свято обжинків та в'язання останнього снопа – «дідуха», обряд завивання спасової бороди тощо. Доповненням теми будуть тексти обрядових обжинкових пісень, які супроводжували трудові дії.

Матеріали виставок будуть знайомити з святковою обрядовістю осіннього циклу на слобожанських землях у XVII – кінці XIX ст., головними моментами якої були звичаї та обряди, приурочені до завершення збору врожаю. У них, як і в попередніх циклах, буде відображена головна турбота – забезпечення родючості полів, плодючості худоби, продовження людського роду. Обрядові дії переважно переносилися в приміщення, набуваючи форми вечорниць та досвіток. Восени для слобожан-хліборобів наставала пора відносного перепочинку, бо вже було зібрано врожай, зроблено припаси для домашніх тварин, оброблена нива, тож вони збиралися в гурти, веселилися, співали, влаштовували всілякі забави, а ще зазвичай «грали свайби». Тож, матеріали наступних планшетів будуть присвячені слобожанському весіллю, яке складалося з цілої низки послідовних дій та обрядів: сватання дівчини, оглядин, заручин, випікання короваю та обрядового весільного печива, запрошення гостей, звивання весільного гільця, «дівич-вечора», церковного вінчання, «переймів», обрядів викупу, посаду молодих, частування гостей, розплітання коси, покривання голови молодої,

«весільного поїзду», обряду «комори», посагу, розподілу короваю, обдаровування молодих, пародійного весілля з рядженими другого дня тощо. Глядачі зможуть прочитати рядки розповсюджених слобожанських весільних пісень, що зачарують своєю красою й щирістю та побачити цікаві фотоматеріали з популяризації та відродження автентичного слобожанського весілля сьогодні.

Не оминуть увагою і обряди та звичаї, пов'язані з народженням дитини, її ім'я нареченням, обрядом хрещення, обрядом провідування породіллі і дитини та обрядом пострижин дитини, який відбувався через рік після її народження. Цікаві фотографії та тексти розкриватимуть становище та самовизнання дитини в родині та в громаді (дівочій або парубочій), у яку вона входила з досягненням повноліття, молодіжні розваги, вечорниці, досвітки.

Таким чином, серія пересувних виставок «Свята, звичаї, обряди Слобожанського краю: традиції і сучасність» висвітлюватиме різноманітні сторінки слобожанської святкової обрядовості і буде своєрідною ілюстрованою збіркою, цікавою для різноманітних верств населення, що прагнуть дізнатися більше з цього питання. Без сумніву, вона являтиметься безцінною скарбницею для вивчення та дослідження, сприятиме культурному і естетичному вихованню харків'ян, гостей нашого міста, особливо молодого покоління, його поваги до стародавніх звичаїв і традицій, пов'язаних із святковою обрядовістю. До того ж, відвідувачі пересувної виставки зможуть не лише долучитися до захоплюючих сторінок свят, звичаїв та обрядів наших славних предків, а й відкрити для себе щось пізнавальне, цікаве та отримати відчуття задоволення від зустрічі з прекрасним.
